

**VIII МІЖНАРОДНИЙ СЛАВІСТИЧНИЙ КОЛОКВІУМ
(Львів, 20–22 травня 1999 р.)**

**IX МІЖНАРОДНИЙ СЛАВІСТИЧНИЙ КОЛОКВІУМ
(Львів, 23–25 травня 2000 р.)**

РЕЗЮМЕ ВИСТУПІВ

Обидва славістичні форуми, за усталеною традицією, відбулися у Львівському національному університеті імені Івана Франка. У них взяли участь і виступили славісти України, а також науковці ряду зарубіжних країн – Білорусі, Болгарії, Росії, Польщі, Словаччини, Хорватії, Чехії. Колоквіуми проходили у вигляді пленарних тематичних засідань. Окремо працювала секція мовознавства. На пленарних засіданнях були заслухані реферати з загальнослов'янської проблематики, кирило-мефодіївських студій, літературознавства і мистецтвознавства, історії, історії культури і міжслов'янських культурних взаємин та історії славістики.

Більшість учасників колоквіумів подали в Оркомітет письмові тексти своїх виступів. Однак з причини видавничих труднощів надрукувати їх виявилось проблематично. У зв'язку з цим окремі доповіді, в яких заторкуються найважливіші питання сучасної славістики, за погодженням з редколегією, були авторами доопрацьовані і публікуються як статті у 52-му випуску наукового збірника “Проблеми слов'янознавства”. Інші матеріали, які були у розпорядженні Оргкомітету колоквіумів, друкуються як резюме. Структурно цей виклад відповідає змісту і характеру тематичних пленарних і секційних засідань.

I. КИРИЛО-МЕФОДІЯНА

Лібуше Грабова (Оломоуц, Чехія). **Константин Філософ і Ренесанс IX ст.** У XVIII–XIX ст. поступово викристалізувалося уявлення, що італійському відродженню XIII–XVI ст. передували певною мірою подібні процеси. Попри це термін “Ренесанс IX століття” ще не усталився. Вже майже впродовж останніх двох століть вчені пишуть про каролінзьке відродження. Вісімдесят років тому вперше було вжито термін “ісламське відродження” на позначення культурного розвитку в Багдадському халіфаті у IX і наступних століттях. Згодом з'явилися терміни “візантійське відродження”, “перший візантійський гуманізм” на позначення розвитку культури у Візантії, що розпочався наприкінці другої половини IX ст.

Ці три відродження не лише належать до одного періоду, а й мають подібні риси. Е.Патзел вважає, що каролінзьке відродження не було винаходом античності, як італійський ренесанс, бо традиції римської культури дотримувалися в церковних школах, вона продовжувала існувати навіть після нападів германських варварів. Культурний розвиток у Халіфаті назвав ісламським відродженням семітолог А.Мез. У першій половині IX ст. грецька література становила основу для квітучого інтелектуального життя Багдаду. Візантійське відродження розпочалось у зв'язку з обома згаданими, але з певним запізненням. На думку французького візантолога П.Л.Лемерле, початок візантійського відродження припадає на 40-ві роки IX ст. і пов'язаний із занепадом режиму іконошанувальників. Саме у Константині він вбачає представника наступної генерації візантійського гуманізму.

До найвизначніших документів про характер зв'язку між ісламським та візантійським відродженням належить уривок із "Життя Константина", в якому розповідається про його запрошення на обід з "агаренськими" вченими. Роль Константина у налагодженні зв'язків між ученими Царгорода, Багдада, Риму і Парижа нібито не має нічого спільного з його діяльністю як проповідника слов'янських народів. Однак, якщо він приходив до Моравії як один із учених, що цікавився всіма мистецтвами і науками античного світу, це мало вплив на його концепцію християнізації. Константин не тільки подолав відстань між областями відродження, а й переступив межі владних сфер і закритих сфер ворожих релігій. Тому можна припускати, що його прихід у слов'янський світ відкриває ідейним течіям ззовні набагато більше простору, ніж ми думаємо, виходячи з наших усталених уявлень про перших слов'янських святих.

Властимила Чехова (Острава, Чехія). Основні ознаки християнізації чеських земель і місія святого Войтеха (IX–X ст.). Християнізація вимагала єдиної церковної організації. Моравія у IX ст. щодо державного устрою була племінним об'єднанням у його вищій формі. Місцеві князі підпорядковувалися єдиному правителю, який збирав данину і вершив суд. В організації держави городища відігравали важливу роль. Вони розміщувалися на густонаселеній території, знаходилися далеко від основних торгових шляхів, були добре укріплені та служили військовою опорою князів. У Моравії гегемонію в управлінні захопили Моймировичі, але племінна аристократія зберегла свої позиції і поступово втягувалася у державотворчі процеси. У Чехії ситуація була дещо іншою. Її територія і рівень розвитку вплинули на те, що на початку IX ст. тут міцні позиції посіли народні збори, які обмежували князівську владу. Об'єднання племен відбувалося повільно, зміцнення князівських позицій у державному управлінні затримувалося.

За таких умов у чеських землях розпочалася християнізація. Вона як політичний процес торкнулася усіх сфер життя. Проте тогочасна християнська церква економічно повністю залежала від князівської влади і мала дуже малу свободу дій. Охрещення у 845 р. в Ржезні представників вищих суспільних верств стало першим кроком у систематичній боротьбі християнської та поганської релігій. Ситуація поступово змінюється в X ст., коли церква починає домагатися своїх прав у державотворчих процесах. На той час єпископи не спроможні були самі вирішувати складні проблеми і схвалювати закони у різних державних справах. У цей час спостерігається перехід до правових норм християнського суспільства. В 993 р. у Празі виникає перший монастир (бенедиктинців) як інституція, слабо пов'язана з двором Пржемисловців. Вона була на той час чужим елементом в економіці і праві.

Помітну роль у формуванні нової правової християнської думки відіграв празький єпископ Войтех з роду Славниковичів, який у своїй діяльності проявився як священник–суддя. Проте тогочасна церква ще не була ні опорою, ні партнером світської влади. Назагал місіонерська діяльність Войтеха є зразком продуманої стратегії церковної політики, її концептуальності і систематичності в зусиллях витворити на чеських землях стратегічну територію, яка б стала основою подальшої християнізації Європи.

Анатолій Сальков (Мінськ, Білорусь). Кирило-мефодіївська традиція у словенському національно-культурному відродженні (друга половина XIX ст.). Після революції 1848–1849 рр. словенських іллірів, які зберегли свої ліберальні і югослов'янські погляди, почали називати ліберальними католиками. У їхньому середовищі виникла ідея створення словенської національної церкви. Все більшої популярності починають набувати імена слов'янських просвітників Кирила і Мефодія. У другій половині XIX ст. їхній авторитет у національних колах продовжував зростати.

В середині 60-х років на сторінках газети “Словенець” проводилася ідея про необхідність прийняття усіма слов’янськими народами спільного алфавіту. При цьому перевага надавалася кирилиці. У Люблянській семінарії було створено Товариство св. Кирила (1870). У 1886 р. словенські патріоти заснували Кирило-Мефодіївське товариство як протиположне німецькому Шкільному товариству. У 90-х роках XIX ст. на фоні розколу словенського національного руху і перемоги ортодоксальних католиків у середовищі словенських лібералів створена радикальна течія, яка виступала за рішучу боротьбу з посиленням впливу католицької церкви. Радикали групувалися навколо газети “Слов’янський світ”, яку протягом 1888–1899 рр. видавав Ф.Подгорнік. Газета мала яскраво визначену русофільську спрямованість, визначалася прагненням створення загальнослов’янської мови і кирило-мефодіївської церкви. Проте діяльність прихильників “Слов’янського світу” помітного успіху не мала. Більшу роль відіграло духівництво, яке згуртувалося навколо відомого богослова Ф.Гривца.

Світлана Вялова (Санкт-Петербург, Росія). Глаголичні букварі на Україні. Названі видання виявлені і зберігаються у бібліотечних збірках Львова та Одеси. Перший друкований глаголичний буквар, датований 1527 р., вийшов у Венеції в друкарні А.Торресані. Його метою було навчити читати, він також містив тексти молитов і псалмів, які пропонувалися для вивчення. Надалі всі видання глаголичних букварів в основному мали подібний зміст. У XVII–XVIII ст. глаголичні букварі редагували в дусі рішень Тридентського церковного собору. З цією метою видавнича діяльність зосереджувалася у Римі, де в 1622 р. засновано Конгрегацію поширення віри з друкарню, яка мала й глаголичний шрифт. Перший такий буквар (“Азбуківідняк словінський”) у 1629 р. видав францісканець Рафаїл Левакович. Його зміст дещо розширений, порівняно з попередніми виданнями, титульна сторінка містить ім’я о.Ієроніма Стридонського (його тривалий час вважали творцем глаголиці). Один примірник цього букваря зберігається у Львівському історичному музеї (ЛІМ, інв. номер 260). Значну редакцію глаголичних букварів зробив задарський архієпископ Матія Караман. Його видання (1739, 1753) містять уже два паралельних тексти – глаголичний і кириличний. Примірники букваря 1753 р. зберігаються у Львові (ЛІМ та ЛНБ ім.В.Стефаніка НАН України). Тριαзбучний буквар (глаголиця, кирилиця, російська азбука), виданий у Венеції 1812 р. Павлом Соларичем, призначався для православних сербів. Один його примірник зберігається в бібліотеці Одеського університету.

II. МОВОЗНАВСТВО

Світлана Медвідь-Пахомова (Ужгород). Сучасна офіційна формула іменування українців у загальнослов’янському контексті: історія, тенденції, впливи. У сучасному громадянському паспорті України особа ідентифікується трилексемно, а у нових закордонних паспортах – дволексемно. Такий різнобіг у визначенні людини в ідентичних документах однієї країни зумовлений дискусією про те, властиве ім’я по-батькові українській мові чи воно є проявом іншомовного, зокрема російського, впливу на українську антропонімійну систему. Дискусія має історичне підґрунтя, оскільки в період установаження офіційних формул іменування терени сучасної України входили до складу різних держав, які мали свої офіційні стандарти ідентифікації особи. Тому в першій половині XX ст. українці, які проживали на території СРСР, в офіційних документах записувалися трилексемно, а ті, що були громадянами інших європейських держав (Австро-Угорщини, Польщі, Чехословаччини, Румунії) – дволексемно. Поява лексеми *пан* в українській мові пояснюється західнослов’янським впливом. Очевидно, вона постала шляхом афери від *жупан*. Втративши з

часом свою соціальну обмеженість, воно перетворилося на універсальну форму звертання в західнослов'янських мовах.

Віталій Петрухін (Львів). Про назву польської держави в українській мові (питання термінології). З перемогою демократичних сил Польщі над тоталітарним режимом з офіційної назви цієї держави – “Польська Народна Республіка” – було вилучено слово “народна”. В українських засобах масової інформації її назва спочатку використовувалась у двох варіантах: “Польська Республіка” та “Республіка Польща”. Утвердилось останнє формулювання, яке є неточним перекладом польської власної назви “*Rzeczpospolita Polska*”. Словосполучення “*Rzeczpospolita Polska*” складається з двох мовних компонентів, першим з яких є складна граматична словосполучка (це калька з латинської “*Res publicum*” і перекладається українською як “республіка”), другим – прикметник, що означає “польська”. Згідно з правилом постпозиції у польській мові, дане словосполучення має перекладатися тільки як “Польська республіка”.

Оскільки граматики польської мови та академічні словники фіксують відмінювання словосполучення “*Rzeczpospolita Polska*” за другою формою, то воно має перекладатися українською мовою не як “Республіка Польща”, а як “Республіка польська”, тобто за нормами української мови “Польська республіка”. Таке відмінювання вживається в польських офіційних документах, наприклад, у конституції країни: “*Barwami Rzeczypospolitej Polskiej są kolory biały i czerwony*”, та у засобах масової інформації. Часто викликає суперечності використання в українській мові історичної назви країни поляків “Річ Посполита”. Поняття “*rzeczpospolita*” (у давні часи писалось “*rzecz pospolita*”) виводиться із античного світу. Воно є дослівним перекладом з латинської *res publica*, що означає “справа народу”. Цей правничий термін став джерелом поняття “республіки” у сучасних мовах. З’явившись уперше поруч з уже існуючою назвою держави *Regnum Poloniae* (Королівство Польщі) у 60-х роках XV ст., *Rzeczpospolita* (Річ Посполита) потрапляє у польські правничі документи як офіційна назва. Саме цей географічно-політичний термін “Річ Посполита” і вживається в українській мові для означення Польщі того часу.

Польські історики і політологи, намагаючись упорядкувати періодизацію своєї історії, називають шляхетську Польщу “*I Rzeczpospolita*” (“I-ю Річчю Посполитою”), період 1918 – 1939 рр. – “*II Rzeczpospolita*”, а період з 1989 р. – “*III Rzeczpospolita*”. З точки ж зору української мови це може викликати певні непорозуміння. Якщо в українській ментальності зафіксовано поняття “Річ Посполита” як Польща шляхетського періоду, то незрозумілим є переклад на зразок “*Lex Valensa вірою і правдою служив Речі Посполитій*”. З відродженням незалежної польської держави у 1918 р. для неї приймається офіційна назва “*Rzeczpospolita Polska*”. Прикметник “*Polska*” необхідно було додати у звязку з тим, що на карті світу з’явилося багато нових республік, і було б незрозуміло, про яку з них йдеться: французьку, італійську чи польську. Звідси і переклад цієї назви іншими мовами, у тому числі українською – “Польська Республіка”, про що йшлося вище. Нинішню назву країни “*Rzeczpospolita Polska*” потрібно перекладати українською мовою як “Польська Республіка”.

Ольга Гута (Львів). Про метафоризовану лексику польської мови у журналі “POLITYKA”. Публіцистичні тексти становлять для лінгвістів об’єкт постійного зацікавлення, оскільки вони дають невичерпні можливості для різних аспектів досліджень. Як джерело фактичного матеріалу для даного дослідження взято один примірник (від 19 грудня 1998 р. польського тижневика “*Polityka*”). Об’єктом нашого дослідження є метафора. Зібрано 148 одиниць фактичного матеріалу. Мета даного повідомлення – дати короткий аналіз метафоризованої лексики журналу “*Polityka*” з

лінгвістичного (структурного) та частково з семантичного погляду. Метафора є дуже різноманітною семантично, тому зібраного матеріалу недостатньо для того, щоб виділити специфічні метафоричні моделі і визначити семантичні поля. Для цього потрібен аналіз великої кількості фактичного матеріалу. Найпоширенішими виявилися розгорнуті метафори-речення (101 одиниця). Трапляються метафори, розгорнуті із фразеологічних одиниць (11). З семантичної точки зору усі метафоричні одиниці, що були об'єктом нашого дослідження, можна класифікувати за наявністю чи відсутністю оціночного компонента. Зі 148 досліджених метафоричних одиниць лише 13 є стилістично нейтральними, тобто не мають оціночного компонента. Для решти 135 одиниць характерна експресивність, причому більшість метафор має чітко виражену негативну конотацію (96 одиниць) і лише 18 – позитивну.

На підставі аналізу виявлених метафоричних одиниць можна виділити декілька семантичних кодів (угруповань), що використовуються найчастіше. У статтях на політичну тематику дуже поширені специфічні метафоричні моделі, пов'язані з антагоністичними явищами, оскільки політика – це значною мірою боротьба за владу. Сюди відносяться семантичні коди – “Війна”, “Гра”, “Спорт”. На базі зібраного матеріалу можна виділити два семантичні поля – “Будівництво” та “Хвороба – здоров'я”. Підсумовуючи сказане, можна зробити висновок, що метафора у стихії публіцистичного тексту функціонує як образний мовний засіб, що виконує дуже важливу функцію у пізнанні та описі світу.

Людмила Васильєва (Львів). До питання кодифікації правописних норм мови боснійських мусульман. З утворенням суверенної держави Боснії та Герцеговини актуальним стало питання мовного стандарту. У 1996 р. С.Халілович видав “Правопис боснійської мови”. Сучасний правопис боснійської мови регламентує вживання звука “h” згідно з традиціями уживання, що склалися протягом тривалого часу. За новими нормами, цей приголосний вживається в словах, де він обумовлений етимологічно. Зокрема, переважна більшість слів використовується з цим звуком, і це відображається на письмі. Лише окремі слова можуть мати по два дублети з “h” і без нього або з іншим приголосним, що його заступає: *zijekati/zijevati, hudovica/udovica*. Звук “h” пишеться й уживається в словах, засвоєних боснійською мовою, де він є секундарним, тобто етимологічно необумовленим: *hastal, hoga, sevdah*. Кодифіковане й уживання прийнятих у народних говірках бошняків, а також боснійській художній літературі форм: *hrđa, lahak, mehak, hrvati se*. Уточнено й уживання африкат *ć, č, đ, dž* в орієнталізмах. Спеціальний параграф присвячено подвоєним приголосним. У правописі подаються правила ієкавської вимови давнього “ѣ”, чергувань “ije/je” та їх відображення на письмі, правила написання великої літери, розділових знаків, написання слів разом та окремо, скорочень, вживання окремих звуків, принципи чергувань, пов'язаних з асиміляцією, а також правила написання іншомовних слів. Автор наводить перелік правописних термінів, котрі він використовує у правописі, подає словник скорочень і правописний словник.

Наталія Хороз (Львів). Словосполучення–цитати у мові хорватської преси. Однією з важливих рис хорватської мови, зокрема мови її преси, є широке використання слів та зворотів іншомовного походження, які на письмі зберігають своє оригінальне написання. Для детермінації таких одиниць у лексикології використовуються терміни “варваризми”, “чужі слова”, “цитати”, “іншомовні вкраплення”, “іншомовні фразеологізми” та ін. Серед іншомовних запозичень чільне місце займають так звані латинізми, що почали проникати в мовлення уже тоді, коли латина була мертвою мовою (*persona (non) grata, perpetuum mobile, status quo, terra incognita, alma mater, ipso*

facto, alter ego etc). Ці одиниці складають міжмовний словесний фразеологічний фонд хорватської мови чи мови її преси, який використовується авторами статей для лаконічної й точної передачі повідомлюваного. Цитати служать і для виділення риси, специфіка якої значною мірою втратиться, якщо відповідний вислів замінити його перекладом. Важливе місце у лексиці іншомовного походження займають і запозичення з англійської мови (check point, fair play, high life, happy end, politika “laissez-faire”). Основу англійських цитат становлять так звані “американізми”, які на сучасному етапі широко використовуються у всіх видах ЗМІ. Спостерігається тенденція до постійного зростання цитованих американізмів у мові хорватської преси. Деякі цитати існують у мові хорватської преси у “напіваадаптованому” вигляді, тобто окремі компоненти звороту зберігають своє написання в оригіналі, а частина графічно пристосована до хорватської орфографії.

Тетяна Ястремська (Львів). **Жива ватра: назви, пов’язані із цим поняттям у слов’янських мовах.** Одним із важливих елементів пастушого життя на полонині є обряд запалювання живої ватри. Лексема *ватра* часто ставала об’єктом лінгвістичних зацікавлень (дослідження П.Гриценка, А.Десницької, Г.Клепікової, Б.Кобилянського, Р.Удлера та С.Трояновича та ін.). Лексема *ватра* засвідчується в усіх мовах та діалектах карпатського ареалу з семантикою “вогнь”, “вогнище”, напр. укр. *ватра*, пол. *watra*, словац. *vatra*, чес. *vatra*, серб. *vatra*, хорв. *vatра*, болг. *ватра*. Підтвердженням того, що слово прижилося на слов’янському мовному ґрунті, є наявність великої кількості дериватів. Так, у пастухуванні народів карпато-балканського регіону ритуал запалювання живої ватри є календарним. Він пов’язаний із вигоном худоби на літні пасовища. Поклоніння вогню та його вшанування мало загальнослов’янський характер, про що свідчить ритуал добування вогню – за допомогою тертя двох кусків дерева. Це відображено і в мові, де вогнь, отриманий таким способом, позначають сталі словосполучення, зокрема гуц. *жи(е)ва ватра*, *жи|вий во|гон’ (оген’)*; бойк. *ж’ивий огин’*, *суха ватра*, рос. *живой огонь*, пол. *żuwу ogień*, болг. *жив огън*, серб., хорв. *жива ватра*; порів. теж рос. *новый огонь*, чес. *поу́ оheй*, болг. *нов огън*; рос. *деревянный огонь*, болг. *дървен огън*, чес.діал. *dřevný oheй*; рос. *самородный огонь*, серб., хорв. *огонь самотвор*; рос. *святой огонь*, *небесный огонь*, болг. *господьов огън*, чес. *boží oheй*; серб., хорв. *дивла ватра*, болг. *див огън* та ін. Обрядова лексика, пов’язана з традиційною пастушою духовною культурою, чітко відображає структуру самого ритуалу, а також позаобрядову дійсність і відноситься до архаїчних пластів діалектного словника.

Зоряна Ястремська (Львів). **Словацька й українська фразеологія із компонентом “kus–шматок”.** Предметом функціонально-семантичного аналізу є група словацьких і українських фразеологізмів з компонентом *kus* (*шматок*, *кусок*). Він входить до складу фразеологічних зворотів, які дають характеристику людині (її поведінці чи характеру), її соціально-економічному стану, оцінку значущості чогось і кількісну характеристику чого-небудь тощо. Проведений аналіз показав, що дана міра мала широку вживаність серед народу, про що свідчить немала кількість фразеологічних одиниць з цим словом. Компонент *kus–шматок* відіграє різну роль у формуванні семантичного значення фразеологізму: інколи він його мотивує, інколи його функція є мінімальною, про що свідчить факультативна позиція цього компонента. У результаті проведеного аналізу встановлено, що словацькі фразеологічні звороти не мають еквівалентів в українській мові і, навпаки, за винятком одного абсолютного еквівалента.

Зоряна Ястремська (Львів). Сучасні психолінгвістичні дослідження фразеології у Словаччині. Питання значення одиниць мови є однією з основних проблем психолінгвістики: що вважати значенням лексичної одиниці, чим взагалі є відтворена одиниця мови в онтологічному процесі, яка її структура й як ця структура організована? У Словаччині проведені деякі експерименти з фразеологізмами і прислів'ями. Крім характеру інтерпретації, дослідники також вивчають роль компонентів у розумінні значення фразеологічної одиниці. Погоджуємося з твердженням дослідників, що компоненти фразеологізму – це одиниці першорядної вагомості у створенні загального фразеологічного значення, що зумовлено збереженням ними певною мірою зв'язку з лексико-семантичним полем, до якого вони належать. Нагромадженням у дослідженнях матеріал ставить багато питань. Наприклад, з точки зору семантичної пам'яті цікавим є зв'язок фразеологізму і слова; до емпіричної верифікації спонукає також проблема десемантизації слова у фразеологічній одиниці чи семантичний аналіз ключових слів. Наголошується на потребі врахування різних ступенів мотивованості, різних конструктивних типів фразеологізмів під час психолінгвістичних досліджень. Було здійснено ряд експериментів у сфері інтерпретації і розуміння фразеологізмів дітьми та дорослими. Результати експерименту спростовують деякі традиційні тези про так зване фазове освоєння фразеологізмів, їх подвійне кодування в пам'яті і про їх аналогічне укладання в пам'яті разом із словами. Спростовується теза про примарне відтворення дослівного значення і про секундарність образного значення у семантичній пам'яті.

III. ЛІТЕРАТУРОЗНАВСТВО І МИСТЕЦТВОЗНАВСТВО

Марк Гольберг (Дрогобич). Йован Скерлич про українську літературу. Й.Скерлич (1877–1914) відомий як літературознавець-філософ і культуролог. На згадки про українську літературу натрапляємо у кількох його працях. Вперше кілька цікавих фактів з історії сербсько-українських літературних зв'язків він подав у 1906 р. в дослідженні “Омладина й її література”. Вчений розповів про популярність Марка Вовчка і Юрія Федьковича у Сербії 60-х років XIX ст., про перші сербські переклади творів цих письменників, про вплив Марка Вовчка на творчість Янка Веселиновича. Й.Скерлич також інформував читача про публікації у львівській “Правді” перекладу повісті Владана Джорджевича “Мати гайдука”, твору Р.Лазаревича “Ягода”, уривку із статті Ж.Жуєвича “Філософія серба”. Й.Скерлич одним із перших звернувся до важливої проблеми українсько-сербських літературних взаємин. Він велику увагу приділяв ролі журналістики у розвитку літературних контактів. Взагалі, як свідчать його праці, для нього історія літератури й історія журналістики невіддільні одна від одної. Привертає увагу стаття Й.Скерлича “Російські революціонери і сербські війни 1875–1878 рр.” Це відгук на працю російського публіциста В.Богучарського “Русское освободительное движение и война за освобождение Болгарии”. По-перше, Й.Скерлич писав про Кирило-Мефодіївське братство, яке ставило собі за мету звільнення всіх слов'янських народів з-під влади чужинців, знищення всіх видів рабства у слов'янських народів. Сербський вчений вказував на виняткову роль Т.Шевченка у боротьбі слов'ян за свободу, проти чужинців-гнобителів. По-друге, розповідаючи про балканські події 70-х років XIX ст., Й.Скерлич відзначав виключну роль українця М.Драгоманова в організації допомоги південним слов'янам, які піднялися на боротьбу проти турецьких загарбників.

Поєднуючи у своїй особі літературознавця, культуролога, й історика суспільної думки, Й.Скерлич не залишив спеціальної праці про українсько-сербські культурні і

літературні контакти, але й ті принагідні висловлювання, які знаходимо у нього, становлять певний інтерес.

Вера Жемберова (Пряшів, Словаччина). Літературний та авторський статус словацької письменниці в ХХ ст. У слов'янській літературі ХХ ст. письменниці виразно реалізувалися у реалістичній концепції відображення дійсності в ліриці та епіці. Основна генерація жінок-авторів на зламі двох століть і в перших десятиліттях міжвоєнної літератури своє призначення виконала. Ідеї європейських авангардних мистецьких та філософських рухів вони втілювали посередництвом своїх оригінальних народних модифікацій у духовному та естетичному просторі національної літератури так, щоб і словацька авторка висловилася про драматичні зміни, які зустріли і деформували центральні ідеї суспільства, котре почало розвивати свої проекти майбутнього згідно з незвичайним розвитком техніки і пізнання науки. Матеріал часів Другої світової війни, Словацького національного повстання спонукав авторів розповісти про свій досвід (Г.Волянська, К.Лазарова, Л.Міначова, В.Гандзова), але в післявоєнні роки жінки-автори не реалізовувалися в літературному житті у формі генерації чи групи, яку б внутрішньо формував інший чинник. Їх діяльність пов'язується з журналами, культурною публіцистикою, видавничою і редакторською працею над рукописами.

У літературній історії явище, яке ми називаємо періодом спорожнілих літературних змістів, тобто 70–80-ті роки, призвело до того, що позалітературне втручання тодішньої політичної і культурно-політичної догми “спорожнило” на десятиліття літературний простір, до котрого наприкінці 60-х років належали авторки з новою темою, нетрадиційним образом ідеалів, бо автор замість колективного начала у темі надає перевагу індивідуальному. Словацька жінка-автор прозаїчних, поетичних, драматичних текстів останніх трьох десятиліть, як і її партнерка – літературознавець, перекладач, публіцист – приймає та утримує свою творчу майстерню як виклик сучасності.

Зузана Станіславова (Пряшів, Словаччина). Феномен страху в словацькій літературі для дітей і молоді. Художня дитяча література у Словаччині сформувалася у 30-х роках ХХ ст. з виразним асистуванням соціальної прози. Саме у її межах феномен страху реалізувався в новій позиції, яка кореспондує з соціальним і реалістичним характером міжвоєнних описів пригод про дітей. Страх сприймається як органічна частина дитячої психіки, дитячих почуттів з життя. У дитячій літературі він з'являється як частина мотиваційної структури тексту, що відтворює тему соціальної, а отже, й емоційної депривації дитини. Мотив страху, який завершується втечею як “невідповідною формою вирішення ситуації, з котрої суб'єкт не бачить іншого виходу”, з 30-х років надовго утверджується у словацькій дитячій та юнацькій прозі. Модерна дитяча література акцентувала дитину як чуттєву, вразливу істоту, відсунувши момент страху в основному до рівня психологічно-соціологічної суспільної проблеми. Актуальною проблемою став факт самотності дитини, її страху, спричиненого зруйнованою впевненістю безпечного дому і втратою опори у батьках.

Ярослав Джоганик (Пряшів, Словаччина), Павло Чучка (Ужгород). Українська література Словаччини на зламі тисячоліть: стан і перспективи. Визначення типології художньої образності у сучасній українській літературі Словаччини зумовлено осмисленим поняттям “сучасна література”, зокрема, її часо-просторовими рамками, колом авторів, естетичними та семантичними знаками їх творчості. У вужчому розумінні воно зводиться до осягнення літературної продукції періоду після останнього істотного позалітературного перелому на межі 80–90-х років. Оминувши поняття “іманентного розвитку”, початки сучасної української літератури Словаччини

можна віднести до 30-х років ХХ ст. Вони пов'язані з В.Гренджі-Донським, Ф.Лазориком, І.Невицькою як з представниками зображально-виражального традиціоналізму, які тільки після Другої світової війни опанували більш досконалу виражальну техніку. Дослідження авторської поетики та розвитку зображально-виражальних прийомів узагалі дає підстави стверджувати, що всупереч істотним суспільним змінам після 1989 р. в українській літературі Словаччини не спостерігалось докорінного коригування внутрішньолітературних відносин та окремих естетичних явищ. Якщо впродовж 50–80-х років у Словацькому педагогічному видавництві (Відділ української літератури у Пряшеві) вийшло понад двісті книжок з художніми текстами, то у 90-х роках – лише двадцять шість. Животіння видавництва негативно позначається на культурному просторі взагалі.

IV. ІСТОРІЯ

Ніла Галун (Рівне). Христо Ботев про етногенез і ранню історію болгар. Чільне місце у ботевській творчій спадщині посідають проблеми історичного минулого болгарського народу. Зокрема, цій тематиці присвячені його статті “Народ вчора, сьогодні і завтра”, “Чи виликовна наша хвороба?”, “Зразки турецького правосуддя” та ін. Відомості про болгарську історію він черпав з найновіших досліджень вітчизняних (С.Палагузов, М.Дрінов, В.Стоянов, Г.Кристович), російських (Д.Іловайський, П.Ліпранді) та українських (Ю.Венелін) учених. Особливо велику увагу Х.Ботев приділяв проблемі походження болгар, зокрема, він переклав болгарською мовою і супроводив власними примітками працю Д.Іловайського “Про слов'янське походження болгар”. Болгарський будитель зробив першу спробу з позицій тогочасної науки оцінити найважливіші події ранньої історії болгар, намагався визначити основні етапи історичного розвитку Болгарії і дав власну періодизацію, яка в загальних рисах збігається з прийнятою у сучасній історичній науці. Він виділив і всебічно охарактеризував три основні періоди болгарської історії: “візантійське минуле”, окреслене часом “від Бориса” і до “турецького завоювання”; період турецького поневолення; епоху національного Відродження.

Павло Лойка (Мінськ, Білорусь). Проблеми міждержавних стосунків у діяльності сеймиків Великого князівства Литовського (друга половина XVI–початок XVII ст.). Друга половина XVI ст. була доленосною для Великого князівства Литовського. У цей час держава опинилася на межі втрати незалежності від дипломатично-інкорпоративної агресії Польщі на заході та військово-інтервенційної Московії – на сході. Політична еліта Великого князівства Литовського у перші післялюблінські десятиріччя намагалася дистанціювати від західного партнера і витримувати політичну лінію, спрямовану на самостійне вирішення зовнішньополітичних проблем. Цю позицію яскраво засвідчують матеріали засідань сеймиків Великого князівства. Треба зауважити, що утворена в 1569 р., Річ Посполита депутатами сеймиків визначалася як конфедерація Литви і Польщі. Неодноразово державні діячі Литовської держави вимагали від польської сторони повернення українських земель, які відійшли в підпорядкування Польщі. Після того, як заходи, спрямовані на повернення Литві українських земель, завершилися безрезультатно, на головному з'їзді слонімські депутати неодноразово приймали ухвалу, щоб визначити конкретні державні кордони між Литвою і Польщею. Давнім ворогом Великого князівства Литовського була Московія, яка “у Вітебському і Полоцькому воєводствах значну частину давніх кордонів порушила”. В 10-х роках XVII ст. сеймиківі депутати домоглися того, щоб “Смоленськ і Сіверська земля, згідно з давніми правами і привілеями, до Великого князівства Ли-

товського як невід’ємна його частина були приєднані”. Назагал литовська шляхта виступала як пацифістський фактор, відвертаючи можливі війни Речі Посполитої з сусідами і, по-можливості, сприяючи приєднанню до Литви територій прилеглих земель.

Олег Яновський (Мінськ, Білорусь). “Широкомасштабна диверсія”, або план захоплення Волині. У лютому 1812 р. генерал М.Сокольницький запропонував Наполеону I власний план військового походу на Росію. Зокрема, він звернув увагу французького імператора на необхідність одночасного наступу на Петербург, Москву і Київ. Військову операцію на київському напрямку її автор назвав “широкомасштабною диверсією”, від успіху якої буде залежати перспектива всієї кампанії 1812 р. М.Сокольницький детально розписав суть (але не конкретний похід) українського маршруту французької армії, зокрема, організацію повстання на території Волині, яка представляла “хороший плацдарм” для організації диверсійних операцій. У цій провінції можна вільно маневрувати, маючи у своєму розпорядженні великі армійські підрозділи і уникати при цьому вирішальної битви, особливо коли основна російська армія буде на відстані 200 льє від цих місць”. Далі М.Сокольницький дав багату інформацію про Волинь з огляду на можливу ситуацію і умови просування по ній французьких військ на Київ. Він оперував більш ніж сотнею назв міст, сіл, місцевостей, двома десятками гідронімів. З воєнною точністю автор плану розписав диспозицію на початку “диверсії”: де повинен сконцентрувати свої сили авангард, де мали бути розташовані головні сили, резерви тощо. Такі ж детальні поради є й при визначенні того, що чекає кожний з 24 батальйонів під час їхнього просування по Волині, які необхідні маневри вони повинні здійснити, щоб досягнути мети: підняти Волинь і Україну; зайняти Київ; захопити всі підходи до Дніпра. Відомо, що сценарій походу Великої армії на Росію був інакшим, ніж запропонований М.Сокольницьким. На наш погляд, план поляка був реальніший для французького імператора.

Володимир Мороховський (Львів). Білоруський національний рух наприкінці XIX–на початку XX ст. На початку 80-х років XIX ст. на основі білоруських народницьких груп у Петербурзі виникла група “Гоман” – перша національна політична організація. Тоді ж у Мінську діяла група інтелігенції (Я.Лучина, М.Довнар-Запольський, В.Завітневич, А.Слупський), яка видавала “Минский листок” та “Календари Северо-Западного края”. На сторінках цих видань друкувалися літературні твори, статті з етнографії та історії Білорусі. Наприкінці 90-х років виникла група з числа учнів середніх навчальних закладів Мінська, яка мала на меті вивчення Білорусі і білорусів. Група керувалася демократичними ідеями, і в її середовищі невдовзі почала визрівати думка про те, що емансипація білоруса як людини і громадянина нерозривно пов’язана з емансипацією білоруської нації. Ця думка лягла в основу всього білоруського руху. Згодом окремі учасники цієї групи утворили в Петербурзі “Общество беларускаго народнаго просвещенія”. В його середовищі викристалізувалася течія, яка культурні завдання ставила у тісний зв’язок з політичною самостійністю та економічною боротьбою. На основі цієї течії на зламі 1902–1903 рр. виникла політична організація “Беларуская рэвалюцыйная грамада” метою якої була боротьба за політичне та економічне звільнення. Водночас вона закликала білоруську інтелігенцію до культурної роботи для розвитку і підтримки білорусів. Наприкінці 1903 р. ця організація змінила назву на “Беларуская саціалістичная грамада”, з яскраво вираженою соціалістичною програмою, що містила вимогу ширшої самостійності для Білорусі. У 1904–1905 рр., поруч з іншими, порушувалося також питання про самоуправління для білоруського краю. У Мінську діяла група автономістів, яка займалася розробкою проекту автономії Білорусі і визначенням функцій місцевого сейму. Вимоги автономії міс-

тять і програма “Беларускай саціалістичнай грамады”. Головним виразником ідеї національного відродження білорусів став тижневик “Наша ніва”, який виходив з листопада 1906 р. у Вільно. У травні 1907 р. відбувся з’їзд білоруських вчителів, який прискорив утворення їхнього союзу. У його програмі містились вимоги навчання дітей у початковій школі рідною мовою, а для підготовки вчителів – вивчення національних мов в учительських семінаріях. Ідея національної школи реалізовувалась у приватних школах, де навчання дітей здійснювалось білоруською мовою.

Ян Бергер (Варшава, Польща). Статистичні установи Галичини в другій половині XIX–на початку XX ст. Перша статистична установа в Галичині (Крайове статистичне бюро), відкрита у Львові (діяла в 1873–1918), була повністю незалежна від Центральної статистичної комісії у Відні. Її засновником і довголітнім керівником був Т.Пілят – професор статистики Львівського університету. Крайове статистичне бюро видавало “Wiadomości Statystyczne o stosunkach krajowych” і “Rocznik Statystyki Galicji”. На основі Відділу статистики промисловості і торгівлі Крайового статистичного бюро у 1910 р. було утворено Крайове бюро промислової статистики, яке очолив О.Щепанський. У 1872 р. у Львові за ініціативою Т.Романовича утворено перше міське статистичне бюро (функціонувало до 1939 р.). Воно видавало “Wiadomości Statystyczne o mieście Lwowie”, (1874–1939), а також “Lwów w cyfrach” (1906–1939). У Кракові Міське статистичне бюро утворив у 1884 р. професор статистики Ягеллонського університету Й.Клечинський. Це бюро видавало протягом “Statystyku miasta Krakowa” (1887–1912). Результати загальних переписів населення (1880, 1890, 1900 і 1910) були опубліковані в річниках “Österreichische Statistik”. Вони містили інформацію про демографічний, релігійний, мовний склад населення, демографічні зміни. Інформація, яка стосувалася статистики населення Галичини, подавалася у “Tafeln zur Statistik der Österreichischen Monarchie” і “Statistisches Handbuchlein für die Österreichischen Monarchie”.

Ганна Мельник (Київ). Головні напрями урядової політики Польщі стосовно українського населення Східної Галичини (1918–1926). Польська політика в українському питанні визначалась переважно по лінії програмових вимог правочентриського табору. У 1923–1926 рр. доктрина національної політики Польської держави формувалась на основі концепції табору національної демократії. Насамперед, вона ґрунтувалась на запереченні існування українців як нації. Тому акценти робились на форсоване формування сконсолідованої польської нації, яка єдина могла стати опорою польської державності. Спостерігалось наголошення на етнонімах “русин”, “русинський” і вилучення термінів “українець”, “український”, на терміні “Східна Малопольща” замість “Східна Галичина”. Внутрішня політика Польщі була спрямована на повну інтеграцію Східної Галичини у складі держави. Уряд намагався зміцнити “польськість” східних земель, усуваючи будь-які українські ознаки. Вся система політичних й економічних заходів щодо українського населення підпорядковувалась найважливішій меті – колонізації краю. Найбільш масштабними урядовими заходами, спрямованими санкціонувати інтегральність Східної Галичини з Польською державою, повинні були стати перепис населення 1921 р. і вибори до сейму 1922 р. Результати перепису мали бути найважливішими аргументами включення цих територій до складу Польської держави, засвідченням переваги польського елемента у Східній Галичині. Вибори мали показати визнання польської влади українським населенням і, згідно з програмою уряду, стати своєрідною формою референдуму. Але українське населення бойкотувало вибори. Сам лідер ендеків С.Гломбінський визнав: “... Вибори засвідчили, що духовна єдність кресів з батьківщиною до цього часу

не забезпечена". Різними заходами підтримувались польські державні школи, а українські цілеспрямовано переслідувались. Якщо на листопад 1918 р. в Галичині було 3 500 українських шкіл, то у 1921 р. їх кількість зменшилась до 2 496. Українські школи перетворювались на польські або двомовні, вчителів-українців переселяли в центральні та західні райони Польщі. Українські кафедри Львівського університету були закриті. Проблема освіти як одне з джерел польсько-українських конфліктів так і не була вирішена протягом усього міжвоєнного періоду. Таким чином, українське питання в Польщі було однією з найскладніших внутрішньополітичних проблем, для вирішення якої застосовувався цілий ряд заходів репресивного характеру. Захищаючи інтереси територіальної цілісності та безпеки власної держави, польський уряд ігнорував права українського населення, декларовані Конституцією 1921 р. та зобов'язання Польщі перед країнами Антанти. Подібна політика влади мала зворотній ефект: вона призвела до подальшої консолідації українського населення Східної Галичини та поглиблення українсько-польських непорозумінь.

Світлана Журавльова (Рівне). Україна–Польща: проблеми двосторонніх відносин (1921–1923). Відносини України з Польською республікою у вказаний період були віддзеркаленням стосунків з Росією. Вони ускладнювалися тим, що уряд УНР перебував на польській території і продовжував, з одного боку, боротьбу за незалежність України, а з другого – виступав проти курсу комуністів на підготовку соціалістичної революції в Європі, передусім у Польщі. Важливим пунктом політичних відносин України з Польщею стала демаркація кордонів, обумовлена Ризькою угодою. Для здійснення цієї роботи була створена Змішана польсько-радянська прикордонна комісія, робота якої завершилася у серпні 1924 р. Наступна проблема, яку потрібно було вирішити Україні та Польській республіці – проведення обміну біженцями та військовополоненими. З цією метою створена Змішана комісія, представники якої працювали у Москві та Варшаві. На території Польщі також перебувало багато біженців з України, серед яких була майже ціла армія УНР, інтернована у 1920 р. Саме вона, а також український уряд у Тарнові дуже непокоїли радянську владу у Москві й Харкові. Тому російсько-українська делегація у справах репатріації, розташована у Варшаві, розпочала збір даних про армію УНР у таборах інтернованих і розгорнула агітацію, спрямовану на повернення рядових та офіцерів на Україну. За офіційними українськими даними, у Польщі було інтерновано 12 тис. вояків армії С.Петлюри. За польськими джерелами, українська еміграція налічувала загалом 40 тис. осіб, серед яких було 65 депутатів, 14 міністрів, 1680 чиновників, 3 530 офіцерів і близько 11 500 солдатів. Репатріація поляків із СРСР у Польщу завершилась у 1924 р. На той час до Польщі повернулося 1,1 млн. осіб. На території СРСР, за даними польських джерел, залишилося 1,5 млн. поляків. Як видно, українсько-польські зв'язки цих трьох років характеризувалися вирішенням ряду проблем: встановленням кордонів, проведенням репатріації, ліквідацією різного роду конфліктів, пов'язаних із перебуванням уряду та армії УНР у Польщі.

Любов Козік (Мінськ, Білорусь). Македонський національно-культурний рух у 20–30-х роках ХХ ст. За Версальським мирним договором, македонські землі були поділені між Королівством сербів, хорватів і словенців (Північна і Центральна або Вардарська Македонія), Грецією (Південна або Егейська Македонія) і Болгарією (Східна або Пірінська Македонія). На території Королівства СХС Македонія офіційно іменувалася Південною Сербією. Тут проводилася посилена сербізація. Протягом всього міжвоєнного часу не було видано жодного підручника чи часопису македонською мовою. Загалом македонський національний рух, який ставив за мету домог-

тися рівноправного становища Македонії у Балканській федерації, був тут найслабший. У середині 30-х років під впливом комуністичних ідей у Загребі розпочалося формування македонських груп, які згодом утворили так званий Македонський народний рух. В Егейській Македонії, у 1925 р. була створена спеціальна комісія для підготовки македонського букваря, проте під тиском Королівства СХС та Болгарії грецький уряд не дозволив його видавати. Значну діяльність проводила Внутрішня македонська революційна організація (об'єднана). Вона видавала газети, висувала вимоги відкриття македонських навчальних установ, вивчення македонської мови. Становище в країні кардинально змінилося після встановлення диктатури Метаксаса в 1936 р. Через два роки македонська мова була заборонена, а з країни виселено близько 4,5 тис. македонців.

Спроба згуртування найбільш свідомих національних сил була зроблена у Пірінській Македонії. У 1919 р. тут виникло так зване Тимчасове представництво колишньої об'єднаної Внутрішньої македонської революційної організації, яке орієнтувалося на терористичні методи. У 1925 р. у Відні конституювалася Внутрішня македонська революційна організація (об'єднана) як нова ліва революційна організація, що співпрацювала і з комуністами, і з емігрантськими колами. Македонський рух у Болгарії мав не лише національно-визвольний, а й національно-культурний характер. Як видно, умови розвитку національно-культурного руху в македонських землях у складі різних держав були неоднакові. Друга світова війна внесла свої корективи в історію македонського руху.

У. ІСТОРІЯ КУЛЬТУРИ. МІЖСЛОВ'ЯНСЬКІ ВЗАЄМИНИ

Їтка Комендова (Оломоуц, Чехія). Діалог культур: чесько-галицькі зв'язки у XIII ст. У суспільствах центральної католицької Європи і Галицько-Волинської держави були певні відмінності культурно-релігійного характеру. З огляду на інтенсивні контакти найбільше уваги в “Галицько-волинському літописі” приділяється контактам з чехами, причому підкреслюються позитивні сторони. Чеські джерела обережніше висвітлюють культурні зв'язки і взаємовпливи. Майже у всьму XIII ст. між Чеською і Галицько-Волинською державами відносини були політично напруженими. З огляду на те чеська культура була закрита для впливів православного сходу, який ототожнював Європу зі світом “поганів і схизматів”. Натомість чеське суспільство не сприймало православну культурну сферу як рівноправного партнера.

Діалог культур Галицько-Волинської держави і європейського католицького середовища (його представляли насамперед чехи, поляки, угорці) спростовує звичні уявлення, що церковний розкол розділив слов'янство на два ворожі табори. Галицько-волинська культура змогла подолати конфесійні бар'єри і вступити у діалог з католицькою культурою. Перебування на рубежі різних культурно-географічних одиниць дало їй змогу стати на певний час з'єднувальною ланкою між Центральною і Східною Європою.

Наталія Шалашна (Слов'янськ). Культурний вплив друкарської діяльності Києво-Печерської лаври в XVII–XVIII ст. на інші слов'янські народи. Друкована книга була найнадійнішою зброєю в міжконфесійній релігійній полеміці, тому з перенесенням центру культурного життя з Галичини в Київ тут, за прикладом львівської та острозької, формується своєрідна “друкарська академія”, в якій одними з перших працівників були якраз вихідці з західноукраїнських земель, носії славних традицій львівського друкарства – С.Плетенецький, П.Беринда, І.Борецький, Л.Зізаний Тустановський та ін. Київські видання відзначалися високим науковим рівнем,

ретельною видавничою підготовкою і технічною якістю. Видання лаврської друкарні швидко розходилися в усьому слов'янському світі. В сфері культурного впливу Лаври перебували й поляки. Особливо ця тенденція посилилась в часи, коли на чолі Лаври стояв П.Могила. За його ініціативою і безпосередньою участю була відкрита окрема друкарня для видання книжок польською мовою. При сприянні П.Могилы засновано друкарство у Волощині та Молдові. У XVIII ст. лаврська друкарня підтримувала тісні контакти з слов'янськими країнами. У 1763 р. вона подарувала Зографському монастирю в Болгарії свої книги. Протягом 1770–1780 рр. систематично відправляла свою продукцію в Сербію, Болгарію, Константинополь. Звичайно, така велика праця українських майстрів книги не могла залишитися поза увагою вчених. Важливий внесок у дослідження в цій сфері зробили М.Максимович, С.Болховітінов, Ф.Тітов, І.Огієнко, С.Голубєв, М.Михайленко, С.Маслов, П.Попов. Діяльність друкарні Лаври була одним із ключових питань в українських книгознавчих дослідженнях XIX–початку XX ст., багато в чому саме завдяки своєму великому культурному значенню.

Уляна Мовна (Львів). **Українські сюжети у праці П.Й.Шафарика “Про русалок”.** У 1833 р. П.Й.Шафарик опублікував у Празі чеською мовою розвідку “Про русалок”, присвячену троїцько-русальній обрядовості. Того ж року ця стаття була надрукована по-польськи у львівській газеті “Rozmaitości”. Чеський учений відзначив найбільшу збереженість згадок про русалок у народних віруваннях, переказах та піснях українців. Народна уява малювала їх у вигляді семирічних дівчат з зеленим чи чорним волоссям – довгим, розпущеним, прикрашеним зеленим вінком. Автору відомий поширений на Україні серед жінок звичай у русалчин тиждень розвішувати по деревах одяг та нитки, щоб русалки брали їх собі на сорочки. Коли русалки веселилися, на воді було чути сміх, плескіт. Цілий русальний тиждень ніхто не відважувався купатися в річці і плескати в долоні. П.Й.Шафарик детально описав святкування Зеленого тижня, який починався з четверга. Цього дня жінки і дівчата нічого не робили, бо четвер – Русалчин Великдень. Дівчата плели вінки, кидали їх русалкам з проханням з'єднати їхню долю з коханими. Вчений докладно описав також обряди, що відбувалися в кінці русального тижня в неділю. Цього дня українки на вінках ворожили про тривалість життя своїх близьких. На жаль, П.Й.Шафарик не вказав місця описаних обрядів.

Віра Білоус (Львів). **Народна культура та побут населення Боснії у подорожніх замітках військовослужбовців-українців 70–80 років XIX ст.** Серед опублікованих подорожніх заміток військовиків-українців особливою насиченістю етнографічним матеріалом вирізняються записи церковного й громадського діяча, військового протопросвітера К.Куницького, а згодом і відомого письменника А.Чайковського. Обидва автори перебували у різних місцях. Їхні нотатки, які мають взаємодоповнювальний характер, стосуються здебільшого побуту та культури міських жителів. Загалом вони подають відомості про садиби й житла дев'яти боснійських міст: про окремі компонентні особливості садиб (наявність у них сімейних кладовищ, високих огорож), типи жител, їхній будівельний матеріал, покриття, розташування та призначення житлових приміщень, різні інтер'єрні деталі тощо. У подорожніх записах міститься чимало інформації про зовнішній вигляд, внутрішнє обладнання, художнє оздоблення таких громадських споруд, як церкви, мечеті, магазини, корчми, кав'ярні, а також господарсько-виробничих будівель – пекарень, млинів, місць для відпочинку тощо. У подачі цього матеріалу цікавими є авторські порівняння окремих фрагментів народного будівництва жителів Боснії з відповідними явищами в українській культурі. Прикметно, що українські діячі, помічаючи ті чи інші культурно-побутові своєрідності населення Боснії, прагнули отримати від місцевих жителів і роз'яснення щодо

багатьох з них. З інших ділянок міського життя предметом уваги були система водопостачання, будівельний матеріал та планування вулиць, засоби санітарного догляду за ними, система освітлення, відлагоджені способи боротьби зі стихійними лихами тощо. У щоденниках знаходимо відомості з такої маловивченої на той час ділянки народного побуту, як засоби транспортування (водні, сухопутні) та комунікації. Варто уваги є інформація про усталені вербальні й кінетичні форми привітань та способи громадських покарань молоді за аморальні вчинки тощо.

Вольга Сімакова (Мінськ, Білорусь). Вплив культурно-освітніх товариств на розвиток білоруської національної культури наприкінці XIX–на початку XX ст. Білоруські громадсько-культурні і політичні діячі створили систему культурно-освітніх установ, головним заданням яких було обґрунтувати самобутність білоруської культури, відновити справжню картину історично-культурного розвитку народу. Внаслідок революційних подій 1905–1907 рр. російський царизм пішов на певні поступки білорусам: було дозволено національну пресу, книгодрукування, діяльність культурно-освітніх товариств. На засіданнях Товариства любителів витончених мистецтв (створене в грудні 1899 р. у Мінську) обговорювались твори прогресивних письменників, заслуховувались реферати на літературні теми. Товариство організувало читання для населення: безкоштовні квитки розповсюджувалися серед робітників фабрик і заводів. Популярним був і гурток аматорів драматичного мистецтва. Один з перших професійних білоруських акторів В.Крилович починав свій творчий шлях саме у цьому гуртку. Актори-аматори ставили різноманітні п'єси. Проте найбільшою популярністю користувалися вистави на побутові та історичні теми, які виконувалися білоруською мовою (“Сторожовий курган” К.Каганця, “Зимового вечора” Е.Ожешко, “Павлинка” Я.Купали та ін.). Помітною була діяльність товариства у Пінську, учасники якого організували змішаний хор, невеличкий симфонічний оркестр, дует скрипалів. До їхнього репертуару входили як класичні твори, так і самобутні народні пісні.

Посильний внесок у розвиток національної пісенної культури зробили студенти-білоруси, які навчалися у Петербурзі, Москві, Варшаві. У 1912 р. у Петербурзькому університеті вони створили науково-літературне товариство, завданням якого було “збирання народних мелодій, їх запис і публікація”. Участь широких верств населення у діяльності культурно-освітніх товариств свідчить про зростання національної свідомості, творчої ініціативи та талановитості білоруського народу. Нові форми культурного життя білоруського народу були безперечним свідченням швидкого розвитку білоруської національної культури.

Ігор Сьомочкін (Львів). Polonia на християнському цвинтарі у Чернівцях XIX–на початку XX ст. Чернівецька Polonia становила питому частку у поліетнічному місті (13–18% населення), що закономірно відбилося на загальному характері християнського цвинтаря. З близько 1,5 тис. взятих на облік пам'ятників на більш ніж третині меморіальні написи зроблені польською мовою. Перші поховання не мали характерних надмогильних пам'ятників. Спорудження решти розпочалося в 60-х роках XIX ст. У цей час виробився їх найпростіший тип: хрест на чотиригранному постаменті, обидві складові частини виконані з пісковика. Згодом цей тип зазнав певних модифікацій: окрім пісковика, застосовувалися граніт, мармур, білий і тесаний камінь. Постамент набирає пірамідальних обрисів, його грані оздоблюються. Хрести, поряд з традиційними латинськими, набирають типово буковинських форм. Вони часто оздоблені вікнами, портретами померлих. Спорудження обелісків припадає на 70-ті роки XIX ст. Найдавніші з них – це колони, усічені і повні, замаєні вінком, хусткою,

факелом, рушницею. З наступного десятиріччя набули поширення пірамідальні обеліски, іноді завершені чашами та хрестами. До особливостей некрополя належить наявність на ньому значної кількості різних за формою та розмірами едикул: великих, наближених до каплиць ротонд, споруд у формі потужних арок, портиків, різних ордерів, порталів. Набагато скромніше представлені саркофаги, які своїм виглядом нагадують домовини з легко відкритим віком. Скульптурні композиції найчастіше є декоративним та знаковим доповненням до стели, едикули чи обеліска. Характерну групу некрополя становлять каплиці – споруди малої цвинтарної архітектури. За своїм призначенням вони поділяються на родинні та сакрального значення, які різняться як стилем, так і розмірами.

Михайло Кріль (Львів). Чеська тема у працях Івана Брика. Богемістика у колі зацікавлень відомого українського громадського діяча, літературознавця І.Брика опинилися ще в часи його університетських студій у Ляйпцігу. Згодом він продовжував своє навчання у Празі, де відвідував семінари зі славістики та чеської мови. Тоді ж проявив надзвичайну активність на ниві суспільної діяльності, насамперед серед українців. Вже у лютому 1902 р. І.Брик виголосив кілька наукових рефератів на пражьких студентських вічах, спільно організованих українськими та чеськими студентами на підтримку відкриття українського університету у Львові. Перша праця І.Брика з богемістики – огляд пражького журналу “Slovanský přehled” за 1898–1899 рр. Найвагоміше місце у богемістичних розвідках займають питання українсько-чеських взаємин. Майже десять років він опрацьовував епістолярну спадщину українських і чеських діячів доби національного слов’янського відродження, консультувався з цього приводу з чеськими вченими. Результати праці І.Брика у пражьких архівах з виявлення джерел до історії українсько-чеських взаємин були реалізовані в окремому виданні. У ньому автор подав підбірку листів українських учених (О.Бодяньського, І.Вагилевича, М.Гатцука, Я.Головацького, М.Максимовича та ін.) до чеських колег (В.Ганки, К.В.Запа, Ф.Єзбери, П.Й.Шафарика, А.Шембери), вибрану епістолярію між чеськими вченими (К.В.Запом і Ф.Яхімом, Я.П.Коубеком і В.Ганкою, Ф.Яхімом і Ф.Палацьким та ін.), в якій розглядалися українознавчі питання. І.Брику належить дослідження про Слов’янський з’їзд у Празі 1848 р. під кутом зору висвітлення на ньому українського питання.

І.Брик підготував також низку науково-популярних праць з чеської проблематики, а також ряд статей, написаних з нагоди визначних дат, ювілеїв окремих чеських учених, письменників, політиків тощо. Розгорнутим аналізом суспільно-політичної та культурної ситуації в Чехословацькій республіці в середині 20-х років відзначається його репортажі, друковані в львівській газеті “Діло”. Особливу увагу І.Брик приділяв культурно-освітній сфері. Він відзначав, що уряд “не жаліє грошей на культуру фізичну і духовну, а чеські службовці відзначаються високою культурою і знанням чужих мов”. Водночас у репортажах поданий ґрунтовний огляд новоствореної Чехословацької національної церкви, до якої на 1925 р. належало майже 1 млн. віруючих. Високо оцінюючи культурно-освітній рівень у Чехословацькій державі, І.Брик водночас підкреслює, що “бажано було, щоби, попри свої фахові студії, українське студентство більше цікавилось тим середовищем, у якому живе, не відчужувалося, а нав’язувало особисті й товариські знайомства, приглядалося до усіх проявів чеського життя, вчилося й набиралося досвіду”.

Ірина Яленська (Брест, Білорусь). Про політику українізації в школах білоруського Полісся в роки німецько-фашистської окупації. Однією з визначальних рис шкільної політики окупаційної влади на території Брестського і Пінського округів,

які увійшли до складу райхскомісаріат “Україна”, стала українізація поліської школи. Вона проявилася у спробах переведення місцевих шкіл на українську мову викладання. У 1942 р., порівняно з осінню 1941 р., мовне поле в межах школи було звужене з польської, російської, білоруської і української мов до білоруської і української. Назагал у Пінській окрузі восени 1941 р. за мовою навчання налічувалося 106 білоруських (58%), 58 російських (32%), 8 українських (5%) і 8 польських (5%) шкіл. Весною 1942 р. в цій окрузі було вже 118 білоруських (75,6%) та 38 українських (24,4%) шкіл. У вересні 1943 р. у Пінську і Пінській окрузі вчителі-українці становили 4,2% усіх учителів, а учні-українці – 8,7% учнів, тобто безумовну меншість. Це свідчить про неоправданість запровадження української мови як мови викладання в місцевих школах.

Петр Калета (Острава, Чехія). Михайло Мольнар як дослідник чесько-українських і словацько-українських літературних зв'язків. Перші дослідження Михайла Мольнара в цій сфері припадають на середину 1950-х років і присвячені висвітленню ролі І.Франка та Ф.Ржегоржа в чесько-українських зв'язках. За участю М.Мольнара вийшов збірник українських народних пісень “Україна в піснях” (1954), Збірник документів і матеріалів “Вічна дружба” (1955), “Зв'язки І.Франка з чехами і словаками” (1957), а у 1963 р. – збірник “Людвік Куба про Україну” (1963). У 1960-х роках учений опублікував чимало спеціальних ґрунтовних розвідок (“Тарас Шевченко у чехів і словаків”, “Словаки і українці”, десятки статей у журналах “Дукля”, “Дружно вперед” та ін.). Окремі з них увійшли до збірки його вибраних праць “Зустрічі культур” (Братислава, 1980). Ряд праць присвячено огляду творчості В.Гренджі-Донського, О.Довженка, В.Винниченка та ін. Зусиллями М.Мольнара підготовлена ґрунтовна бібліографія про українсько-словацькі літературні зв'язки. Він також відомий як співорганізатор багатьох наукових конференцій, присвячених чесько-українським і словацько-українським культурним взаєминам (Братислава, 1956; Львів, 1957; Київ, 1958; Братислава, 1970; Львів, 1990 та ін.).

Петро Федорчак, Тетяна Федорчак (Івано-Франківськ). Івано-Франківщина в українсько-польських культурних взаєминах 1990-х років. Освітні та наукові зв'язки особливо наглядно простежуються у співпраці Прикарпатського університету ім.В.Стефаника з Вищою педагогічною школою у Жешові та Варшавським університетом. Між вузами здійснюється обмін викладачами, науковою інформацією, зосереджується увага на взаємодопомозі щодо підготовки фахівців. Українські і польські вчені беруть участь у різних наукових конференціях (“Українсько-польські відносини в Галичині у ХХ ст.” Івано-Франківськ, 1996; “Музична культура Галичини в контексті українсько-польських взаємин”. Івано-Франківськ, 1996; “Василь Стефаник і його епоха”. Краків, 1998 та ін.). Насиченими є взаємини в галузі музичного мистецтва. На польських сценах неодноразово виступали народні артисти України М.Кривень і Т.Кальмучин. Своє мистецтво у Польщі демонстрували різні прикарпатські творчі колективи. Розвитку українсько-польських культурних взаємин сприяють польські громадські організації (Івано-Франківське товариство польської культури ім. Ф.Карпінського, польське культурне товариство “Пшиязнь” та ін.) Сьогодні важливо визначити найефективніші форми співпраці, поліпшити наукову інформацію і взаємообмін сучасною літературою, що сприяло б вивченню і використанню досвіду у розвитку культурних взаємин.

VI. ІСТОРІЯ СЛАВІСТИКИ

Леонід Зашкільняк (Львів). *Історія слов'янських народів у системі підготовки істориків: методологічні аспекти.* Слов'янські народи зробили вагомий внесок в історію і культуру людства. Немає сумніву у значущості вивчення передусім особливостей їхньої суспільної еволюції. Не менш важливо дати оцінку цим особливостям не як окремій цивілізаційній течії, а як складовому елементу загальноєвропейського поступу. Від появи слов'янського етносу у Європі його формування відбувалося у постійному контакті і взаємодії з багатьма етносами Європи, Азії й Америки. Для історика особливо важливо виокремлювати ще один рівень сприйняття історичної інформації – історію окремих слов'янських народів. Тут виникає питання: що більше споріднює народи – приналежність до слов'янства чи політичні, економічні, релігійні або інші пов'язання? Як видно з нагромадженого матеріалу, з наближенням до сучасності зв'язки й етнічна спорідненість відігравали щораз меншу роль. Достатньо пригадати взаємини слов'янських народів у минулому. З них випливає той факт, що чим більшою мірою у свідомість слов'янських народів проникали ідеї європейської спільності, тим рівноправнішими і взаємоважливішими ставали стосунки між самими цими народами. Ми абстрагуємося від джерела і характеру цих ідей, оскільки у їх розробці брали участь і представники слов'янських народів (згадаймо хоча б гусизм і його вплив на реформацію, слов'янське національне відродження та його внесок у формування демократичної ідеології тощо).

З точки зору вивчення і розуміння суспільних процесів у східній частині європейського континенту від давнини до сучасності значно більше значення має не "слов'янське питання", а цивілізаційний вимір розвитку народів і країн регіону. Тому зводити історичний процес до вивчення історії слов'янських народів було би помилкою, яка б мала далекосяжні світоглядні наслідки, підсвідомо формуючи уявлення про вищість та історичну місію слов'янства в Європі. Водночас, не відкидаючи ролі слов'янських народів у розвитку регіону, слід формувати більш широке і багатоманітне уявлення про цивілізаційний поступ народів цієї частини Європи, яке б спиралося на усвідомлення внеску кожного етносу у творення культурного обличчя континенту і його цивілізаційний поступ. Йдеться не про применшення історичного значення слов'янства, а про усунення зі свідомості атавізмів "історичності" і "неісторичності" народів.

Історія слов'янських народів добре вписується у європейську як один з культурних потоків, що вносить оригінальні елементи у європейську цивілізацію і сприймає різноманітні культурні впливи. Ця історія особливо важлива у підготовці фахових істориків на рівні спеціалізації. Славістика як комплексна наукова дисципліна містить величезний пізнавальний потенціал саме для історика, даючи змогу осмислювати події історії слов'янських народів із залученням інформації, підходів і методів інших гуманітарних наук. У підсумку це розширює поле дослідів і значно підвищує гуманістичний зміст отримуваних знань. Спеціалізація з історії слов'янських народів і проблемні спеціальні курси на пограниччі гуманітарних і соціальних наук повинні скласти нижчий, конкретно-історичний рівень підготовки фахівців-істориків. Спеціалізація з історії слов'ян має також цілком практичні цілі підготовки фахівців для міжнародних стосунків, оскільки передбачає різнобічне вивчення історії, духовної культури і ментальності окремих слов'янських націй, тобто здобуття знань, потрібних для взаєморозуміння людей.

Михайло Кріль (Львів). *Історична словакістика на Україні в 1990-х роках.* Останнім часом появилось небагато літератури про історію Словаччини українською

мовою. Стосується вона головним чином проблем історичного розвитку кінця XIX–XX ст. Так, І.Мазур опублікував невелику статтю про діяльність Словацької національної партії у 90-х роках XIX ст. (1998). Особливості взаємовідносин держави і церкви в міжвоєнній Чехословаччині на матеріалах Словаччини показав М.Палінчак (1993). Вузлові проблеми політичного, соціально-економічного розвитку Словаччини другої половини 40-х років XX ст. проаналізував у ряді статей І.Вовканич (1997–1999). І.Терешко досліджував словацьке питання у політичному житті Чехословаччини другої половини 40–60-х років XX ст. Ці сюжети розвинуті ним у кандидатській дисертації (1999). Окремі публікації щодо специфіки національного питання у Словаччині, способи його розв'язання підготував Ю.Юрійчук (1998–1999).

Окремі сюжети з проблеми українсько-словацьких зв'язків заторкували у своїх дослідженнях С.Віднянський (“Українське питання в міжвоєнній Чехословаччині”. Автореф. дис... докт. іст.наук. Київ, 1997) і М.Кріль (“Слов'янські народи Австрійської монархії: освітньо-наукові зв'язки з українцями. 1772–1867”. Львів, 1999). М.Кріль належить невеликий нарис “Словаччина”, поміщений у тритомнику “Довідник з історії України” (Київ, 1999. Т.3).

Є певні напрацювання в сфері навчальної літератури: лекційний курс М.Кріль (“Суспільно-політичний розвиток Словаччини. 1945–1995 рр.” Львів, 1996), окремі розділи з вузівських посібників В.Ярового (“Історія західних і південних слов'ян XX ст.” Київ, 1996; “Новітня історія країн Східної Європи. 40-ві–90-ті роки”. Київ, 1997), колективу авторів за редакцією Є.Пугача “Історія західних та південних слов'ян XX ст.” Харків, 1998). Своєрідним доповненням до навчального посібника харківських авторів є хрестоматія “Політичні кризи та анти тоталітарні рухи у країнах Східної Європи (50–80-ті роки XX ст.)”, яку підготували і видали у 1998 р. С.Страшнюк і Є.Пугач. Водночас варто сказати, що і в київському, і в харківському посібниках автори дали лише виклад суспільно-політичної історії. Зовсім випущено з уваги культурні аспекти. За редакцією П.Федорчака опубліковано “Короткий нарис з історії Чехії і Словаччини” (Івано-Франківськ, 1999), який за змістом є радше методичними порадами. Дослідники, як правило, звертають увагу лише на окремі аспекти з історії Словаччини, обмежуючись як тематично, так і хронологічно. Існуючі праці стосуються переважно часів після Другої світової війни. Немає узагальнюючих видань, бракує довідкової літератури.

Властиміла Чехова (Острава, Чехія). Історик Йозеф Мацурек як знавець історії слов'янських народів Східної та Південно-Східної Європи. Чеська історична наука ще з початку XIX ст. велику увагу приділяла історії слов'янства. Дослідження Г.Їречка і Ф.Бідла продовжили і розвинули історики 20–30-х років XX ст., представником якої був професор історії слов'ян філософського факультету університету у Брні Й.Мацурек (1901–1992). Освіту здобув в університетах Праги, Бухареста, Львова, Парижа. Володів, крім слов'янських, румунською та угорською мовами. З 1930 р. працював доцентом з курсу історії народів Східної Європи і Балкан, з 1935 р. – професором історії слов'ян у Брненському університеті. У 1935–1939 рр. у бібліотеці історичного семінару утворив відділ історії слов'ян. У 1948 р. на його основі організував самостійний семінар, а у 1957 р. – кафедру історії СРСР, Центральної та Південно-Східної Європи.

Учений цікавився історією Польщі, Румунії, Угорщини. Вивчав документи в архівах Трансильванії, Клужу, Альба Юлії, Айнуду, Таргул Мурешу. Його синтетичні праці спрямовані на дослідження історичних взаємин Чеських земель і Словаччини в цьому регіоні. Знав фонди архівів Відня, Будапешта, багатьох міст Німеччини і Шве-

ції. На підставі джерельного матеріалу підготував ґрунтовні дослідження (“Історія європейського сходу”, “Історія східних слов’ян”, “Чехи і словаки у минулому”, “До історії чесько-українських і чесько-румунських зв’язків другої половини XIV–першої половини XVI ст.” та ін.). Й.Мацурек накреслив наукову програму вивчення східних слов’ян. Певну увагу приділяв їй українській проблематиці. В останні десятиліття своєї праці вчений зосередився на вивченні соціально-економічних проблем чеської історії в контексті центральноєвропейських взаємин.

Сергій Пазняк (Мінськ, Білорусь). З практики викладання української історії в Білоруському державному університеті. З початку 1990-х років паралельно і синхронно до курсів історії Білорусі на історичному факультеті протягом шести семестрів читається курс історії східних слов’ян (історії Росії і України). На філологічному факультеті є окремий курс української історії. Підготовлена програма курсу історії східних слов’ян розширює коло проблем української історії, які раніше практично не порушувалися (“Національно-культурне піднесення на Україні другої половини XVII–XVIII ст.”, “Запорізька Січ у другій половині XVII–XVIII ст.”, “Західноукраїнські землі у складі Австрійської монархії (кінець XVIII–перша половина XIX ст.” та ін.). Відповідно до програми, видаються курси лекцій з історії України. Вузлові проблеми з історії України включені до нової програми кандидатського мінімуму з всесвітньої історії (“Україна: історична трансформація назви від географічного поняття до поняття національного і державного”, “Україна в складі Речі Посполитої: елементи створення і розвитку”, “Запорізька Січ як феномен східнослов’янської історії”, “Тетьманщина: ступінь автономії, військово-адміністративний устрій і господарське життя”, “Правобережна Україна і західноукраїнські землі в XVII–XVIII ст.: загальне і особливе в їх історичній долі” та ін.). Є підстави сподіватися, що контакти представників українських і білоруських вузів дадуть новий імпульс розвитку білоруської історіографії історії України.

За матеріалами виступів підготував Михайло КРІЛЬ